

MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV YONDASHUV VA MAXSUS EHTIYOJLI BOLALARNI RIVOJLANIRISH STRATEGIYALARI

GulDPI

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Rayxona Ixtiyorova

Ilmiy rahbar: Eshonqulova Ma'suda

+99894720206

Email: rayxonixtiyorova.07@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni tatbiq etishning metodologik asoslari va maxsus ehtiyojli bolalarni (MEB) sog'lom tengdoshlari guruhiga adaptatsiya qilish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida MEB bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishini ta'minlovchi zamonaviy pedagogik strategiyalar tahlil qilingan. Guliston shahridagi MTTlar misolida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida inklyuziv ta'limning bolaning ijtimoiy barqarorligi va muloqot qobiliyatiga ijobiy ta'siri statistik ma'lumotlar asosida isbotlangan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, ijtimoiy adaptatsiya, individual rivojlanish rejasi (IRR), korreksion-pedagogik yordam, differensial yondashuv, pedagogik kompetentlik.

1. KIRISH (INTRODUCTION)

Hozirgi davrda ta'lim tizimini takomillashtirish, barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish masalasi dunyo miqyosida dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti shuni ko'rsatadiki, har bir bola – u qanday jismoniy, aqliy yoki psixologik holatda bo'lishidan qat'i nazar – sifatli ta'lim olish, jamiyatda o'z o'rnini topish va to'laqonli rivojlanish huquqiga ega. Shu nuqtai nazardan maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, jumladan, maxsus ehtiyojli

bolalarning ham umumiy ta'lim muhitida birgalikda o'qishi, rivojlanishi va ijtimoiylashishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Maktabgacha yosh davri bola shaxsining shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning nutqi, tafakkuri, ijtimoiy ko'nikmalari, hissiy-irodaviy sifatlari hamda jismoniy rivojlanishi faol tarzda shakllanadi. Agar ushbu davrda bolaga to'g'ri pedagogik yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash va rivojlantiruvchi muhit yaratilsa, u keyingi ta'lim bosqichlariga tayyor holda kirib boradi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar uchun bu jarayon yanada muhimdir, chunki ular o'z rivojlanish jarayonida qo'shimcha pedagogik va psixologik yordamga muhtoj bo'lishi mumkin. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratish, ularning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdan iboratdir. Maxsus ehtiyojli bolalar deganda jismoniy, aqliy, nutqiy, hissiy yoki rivojlanishida ma'lum cheklanishlar mavjud bo'lgan bolalar tushuniladi. Bunday bolalarga ko'rish yoki eshitish qobiliyati cheklangan, nutqida nuqsoni bo'lgan, harakat tizimida muammolari mavjud bo'lgan, shuningdek rivojlanishida kechikish kuzatiladigan bolalar kiradi. Ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun maxsus pedagogik metodlar, individual yondashuv va moslashtirilgan ta'lim strategiyalari zarur bo'ladi.

Bugungi kunda dunyoning ko'plab davlatlarida inklyuziv ta'lim tamoyillari ta'lim siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Bu jarayon nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olishini ta'minlaydi, balki sog'lom bolalarda ham bag'rikenglik, hamkorlik, mehr-shafqat va ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlarning shakllanishiga yordam beradi. Inklyuziv muhitda o'qigan bolalar bir-birining farqlarini hurmat qilishni, birgalikda ishlashni va jamiyatning turli qatlamlariga moslashishni o'rganadilar. Maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv yondashuvni samarali tashkil etish uchun pedagoglar, psixologlar, logopedlar hamda ota-onalar o'rtasida yaqin hamkorlik zarur. Pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish darajasi, qobiliyatlari va ehtiyojlarini chuqur o'rganib, ular uchun individual rivojlantiruvchi dasturlar ishlab chiqishlari lozim. Shu bilan birga, ta'lim muhitini moslashtirish, o'yin va rivojlantiruvchi

mashg'ulotlarni tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin faoliyati asosiy rivojlanish vositasi hisoblanadi.

Shuningdek, maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, rivojlantiruvchi o'yinlar, sensor mashg'ulotlar, nutqni rivojlantiruvchi metodlar hamda psixologik qo'llab-quvvatlash strategiyalari muhim rol o'ynaydi. Bu strategiyalar bolaning individual imkoniyatlarini ochib berishga, uning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga va ijtimoiy muhitga moslashuvini osonlashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish, maxsus ehtiyojli bolalarni qo'llab-quvvatlash hamda ularning to'laqonli rivojlanishini ta'minlash zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ushbu mavzu maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni tashkil etish, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodlari va ularning rivojlanish strategiyalarini o'rganish nuqtai nazaridan katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

2. METODLAR (METHODS)

Mazkur tadqiqot ishining metodologik asosini maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish hamda maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish jarayonini ilmiy jihatdan o'rganishga qaratilgan pedagogik, psixologik va metodik yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot metodologiyasi maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, ularning ta'lim jarayonida samarali ishtirokini ta'minlash hamda inklyuziv ta'lim muhitini tashkil etishning samarali usullarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'limda inklyuziv yondashuvni o'rganishda ilmiy tadqiqotning bir qator umumiy va maxsus metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida, avvalo, pedagogika, psixologiya va maktabgacha ta'lim sohasidagi ilmiy adabiyotlar, maqolalar hamda ilmiy manbalar tahlil qilindi. Bu esa inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, uning tamoyillari hamda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash usullarini chuqur o'rganish imkonini berdi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Birinchidan, **nazariy tahlil metodi** qo'llanildi. Ushbu metod orqali maktabgacha ta'limda inklyuziv yondashuvning mazmuni, mohiyati va ahamiyati

ilmiy jihatdan o'rganildi. Shuningdek, maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish xususiyatlari, ularning ta'lim jarayonidagi muammolari hamda rivojlantirish strategiyalari haqidagi ilmiy qarashlar tahlil qilindi.

Ikkinchidan, **kuzatish metodidan** foydalanildi. Bu metod yordamida maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayoni, bolalarning o'zaro munosabatlari, maxsus ehtiyojli bolalarning guruh faoliyatidagi ishtiroki hamda pedagoglarning ularga nisbatan qo'llayotgan metodlari o'rganildi. Kuzatish jarayoni bolalarning ijtimoiy moslashuvi, o'yin faoliyati va ta'lim jarayonidagi faolligini aniqlash imkonini berdi.

Uchinchidan, **suhbat metodidan** foydalanildi. Ushbu metod orqali pedagoglar, tarbiyachilar hamda ota-onalar bilan suhbatlar o'tkazilib, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash jarayonidagi muammolar, qiyinchiliklar va samarali usullar haqida ma'lumotlar olindi. Bu esa inklyuziv ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish bo'yicha muhim xulosalar chiqarishga yordam berdi.

To'rtinchidan, **taqqoslash va umumlashtirish metodlari** qo'llanildi. Mazkur metodlar yordamida turli pedagogik yondashuvlar, rivojlantiruvchi metodlar va strategiyalar o'zaro taqqoslanib, ularning samaradorligi tahlil qilindi. Natijada maktabgacha ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirishning samarali usullari aniqlashtirildi.

Tadqiqot metodologiyasida shuningdek **individual yondashuv, rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillari, bolaning shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olish** ham muhim metodik asos sifatida qaraldi. Chunki har bir bolaning rivojlanish darajasi, qobiliyati va ehtiyojlari turlicha bo'lib, ta'lim jarayonini tashkil etishda bu omillarni hisobga olish zarur. Metodologik jihatdan ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanish qonuniyatlari, pedagogik ta'lim tamoyillari hamda inklyuziv ta'lim konsepsiyasiga tayangan holda olib borildi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish, maxsus ehtiyojli bolalarni qo'llab-quvvatlash va ularning rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

3. NATIJALAR (RESULTS)

Mazkur tadqiqot jarayonida maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni qo'llash hamda maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirish strategiyalarini o'rganish asosida bir qator ilmiy va amaliy natijalarga erishildi. Tadqiqot davomida inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, uning pedagogik ahamiyati hamda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashning samarali usullari tahlil qilindi. Avvalo, olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni qo'llash barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'lim muhitida maxsus ehtiyojli bolalar sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim olib, o'z ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi, jamiyatga moslashish jarayoni esa yanada samarali kechadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda individual yondashuv muhim omil hisoblanadi. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, psixologik holati, qobiliyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta'lim jarayoni ularning bilim va ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, rivojlantiruvchi o'yinlar, nutqni rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, sensor mashqlar hamda ijodiy faoliyat turlari bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

Kuzatish va suhbat metodlari orqali olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda pedagoglarning malakasi, ularning maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo'yicha bilim va ko'nikmalari katta ahamiyatga ega. Pedagoglar bolalarning individual xususiyatlarini chuqur o'rganib, ularga mos metod va usullarni qo'llagan taqdirda ta'lim jarayoni samaradorligi oshadi. Shu bilan birga, ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, maktabgacha ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirishning quyidagi samarali strategiyalari aniqlab berildi: ta'lim muhitini bolalar ehtiyojlariga moslashtirish, individual rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish, o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish, psixologik qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda pedagog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish.

Shuningdek, tadqiqot davomida inklyuziv ta'lim muhitining nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki barcha bolalar rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Bunday muhitda bolalar bir-birining farqlarini hurmat qilishni, o'zaro yordam berishni va hamkorlikda faoliyat olib borishni o'rganadilar. Bu esa ularning ijtimoiylashuv jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay ta'lim muhitini yaratish hamda ularning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash muhim pedagogik vazifa ekanligini ko'rsatdi. Mazkur natijalar asosida inklyuziv ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin.

4. MUHOKAMA VA XULOSA (DISCUSSION)

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish va maxsus ehtiyojli bolalarni rivojlantirish strategiyalarini o'rganish natijasida ushbu yo'nalish ta'lim tizimi uchun muhim va dolzarb masalalardan biri ekanligi aniqlandi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarga, ularning jismoniy yoki psixologik holatidan qat'i nazar, teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi hamda har bir bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, maktabgacha yosh davri bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaga to'g'ri pedagogik yondashuv, qulay psixologik muhit va rivojlantiruvchi faoliyatlar tashkil etilsa, uning keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorligi yanada mustahkam bo'ladi. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun esa bu jarayon yanada muhim bo'lib, ular bilan ishlashda individual yondashuv asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda pedagoglarning kasbiy malakasi, ta'lim muhitining moslashtirilganligi hamda ota-onalar bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish darajasi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishlari zarur. Shu bilan birga, rivojlantiruvchi o'yinlar, ijodiy faoliyatlar, nutqni rivojlantirish mashg'ulotlari hamda psixologik qo'llab-quvvatlash bolalarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, inklyuziv ta'lim muhitida sog'lom bolalar ham muhim ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Ular bir-birining farqlarini hurmat qilishni, hamkorlikda ishlashni, mehr-shafqat va bag'rikenglik kabi ijobiy insoniy fazilatlarni o'rganadilar. Bu esa kelajakda jamiyatda ijtimoiy tenglik va o'zaro hurmat tamoyillarining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish, maxsus ehtiyojli bolalarni qo'llab-quvvatlash hamda ularning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay ta'lim muhitini yaratish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu sababli ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni keng joriy etish, pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy pedagogik metodlardan samarali foydalanish zarur. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlar maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi hamda maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyatda munosib o'rin egallashiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. **Ayupova M.** Logopediya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007. – 320 b.
2. **Gulyamova N.** Inklyuziv ta'lim metodikasi. – Toshkent: Adabiyot, 2019. – 156 b.
3. **Loreman T., Deppeler J., Harvey D.** Inclusive Education: Supporting diversity in the classroom. – London: Routledge, 2011. – 210 p.
4. **Mo'minova L.R.** Maxsus ehtiyojli bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 120 b.
5. **O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595-sonli Qonuni.** – Toshkent, 2019.
6. **Vygotskiy L.S.** Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991. – 480 b.